

Így látták a katonák

Richard Holmes hadtörténész azt világítja meg, hogy miként igyekeztek a katonák megbirkózni a lövészárkokban zajló élet viszontagságaival

TEMETETLEN HOLTAK TEMETŐJE

„A Somme-nál készült képeim közül a legszörnyűbb egy táj képe – széles emelkedő, egyöntetűen iszapos, piszkosfehér színű kréta vegyül a rothadó vegetációval, egyetlen fatörzs vagy bokor sem maradt, csak sivár pusztaság, kis, a Keresztrefeszítés folyosójának nevezett ösvénnyel, amelyen az emberek körbejárhattak, vagy gránátölcsékeken át eljuthattak Delville Wood még nagyobb pusztaságába. Az egész felperzselt lejtőt a legszéléig holttestek borítják, túl sok ahhoz, hogy el lehessen temetni őket, és túl sok áldozattal is járna, hiszen a terület folyamatos ágyútűz alatt áll. A holtaknak ez a szörnyű közszemlére tétele megrendezett színjátéknak látszik, mintha valamilyen égi vállalkozó osztotta volna el egyenlően a tetemeteket elföldelés céljából, majd valami megzavarta volna ebbéli ténykedésében. Többször kellett áthatolnom a temetetlen holtak e temetőjén. A feltáruló tájképre emlékezve mindig borzongás fog el.”

Barnard Martin alhadnagy, North Staffordshire-i ezred

A halál tájképe: holttestek borítják az utat az aisé-i csata után 1917-ben. Az ellenséges tűz gyakran meggátolta, hogy a katonák eltemessék halottaikat

A frontra küldött katona – a „Tommy” – szörnyű dolgokat látott, ám nem minden nap. Kevesen tudják, hogy a katonákat sűrűn átvezényelték a tartalékból a frontvonalra és vissza. Megvolt a lehetőségük arra, hogy felhangolódjanak és megnyugodjanak. Agytornát űztek magukban. A „fent és lent” állandó váltakozásával úgy tudtak megbirkózni, hogy belegondoltak: „Ma kimegyünk a frontvonalba – rémes lesz, de valójában egy hét múlva megint itt leszek, s azután Isten tudja, mi történik.” Ne feledjük, hogy nem olyanok voltak, mint mi – az ő nemzedékük hozzá volt szokva a halál látványához, hozzá volt szokva ahhoz, hogy csecsemők halnak meg olyan betegségekben, amelyeknek ma elejét lehet venni. Keményebbek voltak, mert általában zordabb környezetből jöttek. Sokuk számára az egész nem is jelentett akkora megrázkódtatást, mint gondolnánk. Ma sokkal keményebbnek tartanánk a helyzetet. Az elvárásaink fokozódtak, kevésbé tiszteltetűdők, viszont érdeklődőbbek vagyunk. Azt a nemzedéket viszont a dolgok elviselésére szoktatták.

Douglas Haig főparancsnokot (középen) élesen bírálták, de a tommyknak fontosabb volt, hogy mennyire jó a zászlóaljparancsnokuk

MIT GONDOLTAK A PARANCSNOKAIKRÓL?

„Botrányos volt a felkészületlenség, a homályos parancsok sokasága, a célok és a földrajzi adottságok tekintetében mutatkozó tudatlanság, az abszurd sietség és általában a szörnyen kontár eljárás mód. Két év háborúskodás után a főparancsnokainak mintha még mindig nem jött volna meg a józan eszük. Bármely jól szabályozott szervezetben főbe lőnék azt a hadosztályparancsnokot, aki nem érti a dolgát – itt egy másik ezrednek parancsolják meg, hogy ugyanolyan örült módon kísérelje meg megoldani ugyanazt a feladatot.”

Scott Maefie őrmester, szállásmester, Liverpooli Királyi Ezred

Ha egy tommyhoz fordulnál, és megkérdeznéd tőle, „Hogyan vélekedsz a főparancsnokról?” – nem tudna mit mondani, és nem is érdekelné a dolog. Sokkal jobban érdekelté a közvetlen világa, ami a zászlóaljat jelenti – ezer embert egy alezredes parancsnoksága alatt.

Valószínűleg nem tudta volna, hogy hívják a hadosztályparancsnokot. Tudta volna, ki a főparancsnok, de véleménye nem lett volna róla. Levelekből és naplóból előbukkannak emberek, akik akkoriban bírálóan léptek fel, de a vártnál sokkal kevesebben. Nem olyan volt ez a hadsereg, amely oroszlánok seregének tartaná magát szamarak parancsnoksága alatt.

MIT GONDOLTAK AZ ELLENSÉGRŐL?

„Szembetalálkoztam egy nagydarab némettel, aki váratlanul bukkant elő egy bombatölcsérből. Harcra készen tartotta a szuronyos puskáját. Ahogy én is, de az enyémet hirtelen kicsiny játékfegyvernek éreztem, a sisakom pedig mintha kis bádorgupakká zsugorodott volna. Azután, szinte még mielőtt időm lett volna rájönni, hogy mi történik, a német eldobta a puskáját, feltette a kezét és így kiáltott: »Bajtárs!« Szinte nem hittem a szememnek.”

F. Heardman tizedes, 2. manchesteri gyalogezred

Német katonák a lövészárkokban 1914-ben. A tommyk nem velejük gonosznak tekintették őket, inkább úgy gondolták, egyszerűen rossz oldalon állnak

A németeket általában kemény, de tisztességes ellenfélnek tekintették. Rosszak voltak, mert a rossz oldalon álltak, de nem tartották őket gonosz alakoknak. Sokan nagyon kedvezően nyilatkoztak a német altisztekről. Személyes síkon Tommy és Fritz (és ők mindig Tommyként és Fritzként emlegették egymást) egészen jól megvoltak egymással, amikor az egyik a másik foglya volt.

Gyűlölködés nem sok volt, de voltak kivételek. Egyszer, amikor például a németek gázt használtak, a német hadifoglyokkal nem bántak jól. Egységek és egyének külön meccset vívhattak. Más szavakkal, valaki elveszthette egy rokonát, s attól kezdve nem nagyon akart foglyot ejteni; ugyanígy, egy katonai egység is érezhette úgy, hogy adott alkalommal rosszul bántak vele a németek, s emiatt nem igazán törekedett arra, hogy foglyokat ejtsen.

Gáztámadást szenvedett francia gyalogosokat brit katonák kísérik a marne-i csata után, 1918-ban

VALÓBAN ELVISELHETETLEN VOLT A GÁZ?

„Ezt szívet tépő jelenet követte. Embereket borított el a füst, szörnyű haláltusában köhögtek, hánytak, fetrengtek a földön... Néha körbeszaladtam, egy csomó ember száját bekötöttem, felültem őket és embereket szerveztem, akik a védett fedezékekbe kísérték őket... amikor láttuk, hogy az embereink meghalnak a füsttől, rohamra akartunk indulni, de nem engedték. Micsoda május eleje! A pokol sem lehet rosszabb, mint haldokló és súlyosan sebesült emberek tucatjainak nyögése.”

Ewwst Shephard főtörzsőrmester, 1. dorseti ezred

A gáz egyike azoknak a fegyvereknek, amelyek furcsa módon meghatározták a háborút. Valójában nem ölt meg sok embert – súlyos egészségkárosodást azonban sokkal többen szenvedtek el. Sokakban igen élénken él annak a képe, aki az 1920-as és 1930-as években azért köhög és köpköd, mert az első világháborúban gáztámadás érte. Ez a tartós kép nem a gáz által megölt katonáé, hanem azé, akit gáztámadás ért, és élete hátralevő részében a háború mementójaként köhög tőle.

A gáz körül van valami, ami a tűrőképesség kérdésének lényegét érinti. A gáztámadás kiszívja az emberből a bátorságot. Elterjedt érzés volt, hogy valami ördögi dologról van itt szó. Még ha nem is látta az ember, hogy egy csomó barátját öli meg, az volt az érzése, hogy a gáz valami utálatos, alattomos és embertelen dolog. ■

Az 2011-ben elhunyt Richard Holmes számos történelmi műsort szerkesztett a BBC hálójában

Fordította Berényi Gábor

19 MEZOPOTÁMIA JELENTŐSÉGE

A MAI IRAK FÖLDJÉNEK (az akkor Mezopotámiának nevezett terület egy részének) olajlelőhelyeit éppen akkor kezdték feltárni, amikor a brit haditergészet átállt a szénről az olajtüzelésre, és ez fontos stratégiai célponttá tette a Török Birodalom „hátsó udvarát”. Brit csapatok 1914 novemberében szálltak partra a Perzsa-öböl partján, hogy megvédjék az olajfinomítókat a törököktől, akik október 28-án léptek hadba a központi hatalmak oldalán. Miután először Bászrába vonultak, a britek a Tigris és az Eufrátesz összefolyásánál kettéosztották erőiket 1915 májusában. Az egyik hadoszlop, Charles Townshend vezérőrnagy parancsnoksága alatt a Tigris partján Bagdad irányába nyomult, míg a másik az Eufrátesz mentén haladt tovább.

A török hadsereget német segítséggel képezték ki és szerelték fel, és német tisztiek vezették, ráadásul Bagdad volt

a Berlin–Bagdad vasútvonal végállomása is, így a város elfoglalása lehetőség volt a briteknek, hogy odacsapjanak egyet Németországnak akkor, amikor Franciaországban mozdulatlanok voltak a frontvonalak.

Townshendet szíriénként csábította Bagdad, a parancsnok utánpótlási vonalainak megnyúlásával sem törődve tört a mezopotámiai főváros felé. Ahogy a britek ellátása egyre nehezebb lett, úgy rövidültek a török utánpótlási vonalak. Townshend emberei nem voltak a helyi klímához szokva, a hosszú menetelésben kimerültek, egyre többen dőltek ki betegség miatt is.

1915 szeptemberében a britek elérték Kut-al-amarát és novemberben 30 kilométerre közelítették meg Bagdadot, de itt erős török ellenállásba ütköztek. A túlságosan gyors előrenyomulás árát ekkor fizették meg, Kutig vonultak vissza, ahol a törökök bekerítették őket.

Közben a Gallipoli-hadművelet vége lehetővé tette friss török csapatok keletre csoportosítását. A felmentésre tett sikertelen kísérletek után Kut és 8 ezres védőserege megadta magát 1916. április 26-án.

A megaláztatásra válaszul London jelentős erősítést küldött, és 1916 augusztusában újabb brit offenzíva indult. Kutot 1917 februárjában foglalták el a britek újra, majd Bagdadot is elérték március 11-én, ahogy a török ellenállás egyre gyengült. Ugyan a brit parancsnok, Maude altábornagy a kolera áldozatául esett novemberben, katonái folytatták az előrenyomulást.

A britek 1918. október végén foglalták el a Moszul környéki olajkutakat, utolsó csatájukat az ősi asszír város, Assúr közelében vívták. Az olajmezők elfoglalásával indult és végződött hadjárat a briteknek 92 ezer katonájukba került, közülük 27 ezren veszítették életüket, 13 ezren betegségek következtében.

Az Indiai Expedíció Hadtest katonái utánpótlást halmoznak fel az 1915-ös, Bagdad irányába a Tigris mentén indított offenzíva előtt

20 A VERDUNI VÁGÓHÍD

A NYUGATI FRONTON zajló elképesztő mézárslás jelképe a verduni csata lett. A Meuse folyó partján fekvő római alapítású települést a 17. században erősítették meg a híres várépítő hadmérnök, Vauban tervei alapján. Az erődöt 1870-ben elfoglalták a németek, később pedig az új német–francia határ egyik fontos pontja lett. 1916-ig a front csendes szakaszának számított a verduni, ahol a francia vonalak az erőd körül egy kisebb kiszögellést képeztek a német kézen lévő területekben.

A német vezérkari főnök, Falkenhayn meg akarta törni a nyugati fronton kialakult patthelyzetet. Végül a verduni erődrendszer megtámadása mellett döntött, arra számítva, hogy a franciák presztizskérdést csinálnak a város megvédéséből, és „bevetik minden elérhető katonájukat. Ha így tesznek, Franciaország elvérzik.”

A Gericht (Ítélet) névre keresztelt hadművelet 1916. február 21-én indult, a tüzérségi előkészítés pergőtűzében egymillió lövedék hullott a francia állásokra. Néhány napon belül a német rohamcsapatok bevették a hegygerincet, amelyen Douaumont, a legjobban védhető verduni erődítmény feküdt.

Joffre hadsereg-főparancsnok Philippe Pétain, egy megbízható gyalogsági tisztet nevezett ki a védelem parancsnokának. Pétain felhagyott a rettenetes veszteségeket követelő ellen-támadásokkal, a feladatot inkább a tüzérséggel igyekezett elvégeztetni. A Bar-le-Duc országút lett az ütőér, amely biztosította Verdun túlélését. Éjjel és nappal özönlöttek rajta az emberek és az utánpótlás, a hátszág irányába főként a sebesültek – az útvonal nem alaptalanul érdemelte ki a Voie Sacrée, azaz a Szent Út nevet.

A harcok márciusra elcsendesedtek, de nyáron újult erővel vetették egymásra magukat a felek: június 7-én elesett Fort Vaux, és júliusban egy utolsó nagy német roham bevette a Verdun városa fölé magasodó Fort Souville-t is. De innen már nem volt tovább út. A Verdun tehermentesítésére indított somme-i offenzíva után Falkenhaynt augusztus 29-én leváltották, a felmorzsolt építő stratégiáját elvetették. Az ősz folyamán a franciák visszafoglalták az elvesztett területet, Douaumont október 24-én cserélt újra gazdát. Decemberre a tulajdonképpeni csata véget ért, de a város környékén 1918 végéig folytatódott a harcok, amelyek végül kilenc falat teljesen eltöröltek a föld színéről.

Teljesen pontosan nem ismerjük a veszteségeket, de mindkét fél több mint 300 ezer embert veszített, a franciák valamivel többet, mint a németek. Pétain híressé tette jelmondata: „Ils ne passeront pas” (Nem törhetnek át), és a Verdunnél szerzett neve juttatta később abba a magas pozícióba, hogy a németek egy újabb generációjával lepaktálhasson 1940-ben.

Francia katonák a lövészárkokban a Verdun melletti, holdbéli tájra emlékeztető vidéken

21 LÖVÉSZÁROK-HADVISELÉS

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ legjellemzőbb vonása a mind térben, mind időben rendkívül elhúzódó lövészárkok-hadviselés a bevethető katonák nagy számának és a fegyverzet fejlődésének volt a következménye. A lövészárkokat már jóval a világháború előtt használták. A patthelyzettel szembesülve a hadviselő felek tisztjei előkotorták a régi nagy elődök tudását, és előszedték a várostromok egyes technikáit és szakkifejezéseit.

A lövészárkokat eredetileg ideiglenes megoldásnak szánták, de mindkét oldalon hamarosan felismerték, hogy általuk kisebb erőkkel is tartani lehet a frontvonalat, és elég erősítéseket küldeni a kritikus szakaszokra. Az 1915 eleji antantoffenzívák hatására azonban a németek egy második védelmi vonalat is kiépítettek, ennek segítségével voltak képesek visszaverni a briteket Loosnál szeptemberben.

A lövészárkok a legtöbbször cikcakkvonalban vagy a görög meander mintára emlékeztető geometrikus csigavonalban futottak, ezzel is nehezítve az ellenséges áttörést, illetve csökkentve a tüzérségi támadások pusztítását. Lépcsők vezettek le az árkokhoz épített számos föld alatti óvóhelyhez, raktárhoz, parancsnoki álláshoz és fedezékhez: a legtöbb katona a nap nagy részét a föld alatt töltötte, hacsak nem kellett őrködni. Sok helyen szivattyúkat állítottak fel, hogy a talajvizet eltávolítsák az árkokból, de a sár túl sokszor elborított mindent. Az első vonalakban lehetőleg gyorsan cserélgették az egységeket, egy-egy katona jó esetben egyszerre csak egy hetet töltött frontszolgálatban.

Mindkét oldalon megerősített állásokkal tűzdelték tele a védelmi vonalat, ezeket gyakran elhagyott házak téglából épített pincéiben rendezték be, és több géppuskával is felszerelték. A „senki földje”, azaz az ellenséges vonalak közti terület szélességére nem létezett szabály, néhol akár 1,5–2 kilométer is lehetett, más-

hol csak 20 méter. Az árkok előtt telepített szögessdrót megakadályozta, hogy az éj leple alatt meglepetésszerű támadás érje a védőket.

Az árkokban maradó vagy közlekedő katonák általában biztonságban érezték magukat, de mindkét oldal használt mesterlövészeket, hogy végezzenek az óvatlanokkal, és különösen vadásztak a fontosnak látszó látogatókra – tucatnyi brit tábornok

Német katonák kihasználják a pillanatnyi nyugalmat, hogy elolvassák a leveleiket

vesztette így az életét. A periszkópok csökkentették ezt a kockázatot, de ha jól körül akartak nézni, a katonának fel kellett állniuk a földből épült emelvényekre.

A lövészárkok-háború kényelmetlen, unalmas és sokszor iszonyatos volt. A katonák visszaemlékezéseiben kitüntetett helyen szerepelnek a holttestekből és a megromlott kiegészítőkből táplálkozó patkányok, az emberi ürülék és a mosdatlan testek kipárolgásai, a nyáron támadó legyek és a télen elszaporodó tetvek. Nedves időben a katonák az úgynevezett „lövészárkok-láb” betegségtől szenvedtek, amely súlyos esetben üszkösödéshez és amputációhoz is vezethetett.

Számos tünetegyüttest neveztek „lövészárkok-láznak”, amely a magas láz mellett más kellemetlen tünettel járhatott. Egyes kutatók szerint a hantavírus egyik mutációját lehetett a háttérben, de újabban néhány szakértő azt feltételezi, hogy a milliók életét követelő spanyolnátha első feltűnése lehetett a frontokon pusztító rejtélyes kór.

Lövészárok-hadviselés

Lassú, keserves előrejutás
az I. világháború küzdelmei közepette,
1914–1918.

Mögöttes területek

A nehéztűzértséget a frontvontól rendszerint kb. 10 km-re helyezték el. Ahogy a gyalogság előrenyomult, előrebbre mozgatták a tűzértséget is.

Gránátok

Emberek milliói szenvedtek el pszichológiai traumát amiatt, amit a háborúban átéltek. Ennek legnagyobb részét a szinte állandó tűzértségi ágyúzás okozta, amely látszólag találmányra osztotta a halált, és azt jelentette, hogy egy katona soha nincs igazán biztonságban.

Tűzerő

1914-ben a géppuskák még meglehetősen kezdetleges fegyverek voltak, de a háború során gyorsan fejlődtek, és 1918-ra már percnként több mint ezer kis kaliberű lövedéket tudtak kilőni. Megvolt bennük az erő, hogy megfordítsák egy ütközet kimenetelét.

A Voie Sacrée

Ez a „Szent út” volt a francia front egyetlen utánpótlási vonala. Mindennap mintegy 3000-3500 teherautó közlekedett rajta, katonákat, hadi felszerelést, élelmiszert szállítva, valamint ezekkel evakuálták a sebesülteket.

Ferenc Ferdinánd meggyilkolása lobbantotta ugyan lángra az I. világháborút, de a konfliktus számos ok miatt tört ki, ilyen volt Franciaország és Oroszország 1894-es katonai szövetségkötése – amely növelte Németország elszigeteltségét – és a második Balkán-háború. Az 1914-től 1918-ig tartó világégésben az országok két csoportra oszlottak: a Nagy-Britannia vezette antant, benne Franciaországgal és az Egyesült Államokkal, valamint a központi hatalmak, ide Németország, Ausztria-Magyarország és Törökország tartozott. A kezdeti években a hadak megmerevedtek a lövészárkok vonalában, állóháború vívtak. Ez emberéletek ezreibe került, és anyag-erőforrás-vesztéseget okozott, mivel a harcok gyakran elhúzódtak, mint például a verduni csata, amely tíz kimerítő hónapig tartott.

Senki földje

Ezt a kifejezést használták a két ellenséges frontvonal közötti területre. Gyakran aknák és bombák ütötte kráterek borították, ezért nehéz volt rajta az átkelés, így ez is hátráltatta a felek előrenyomulását.

Szögesdrót

A lövészárkokat hosszú, tüskékkel ellátott drótkadályok védték. Nagy kihívást jelentettek az ellenséges gyalogsági egységek előretörésekor, sok ember fennakadt rajtuk, és az ellenfél könnyű célpontjává vált.

Repülők

A repülőgépek – vagy azért, hogy az ellenséget géppuskázzák, vagy légi közelharc közben, vagy felderítő küldetést végezve – gyakran repültek át a lövészárkok fölött.

Alagutak

Egyes német fedezékeket alagúttal kötöttek össze, amelyeken keresztül anélkül közlekedhettek a katonák, hogy ellenséges tűznek lettek volna kitéve.

Frontvonal

Általában az első lövészárk volt a legveszélyesebb, mivel ez esett legközelebb a harcokhoz. A katonáknak meg kellett magukat védeni az ellenséges tűztől és lövedéktől.

Második védvonal

Ez a frontvonal tartalékként szolgált. Zömmel 10 métert meghaladó mélységű fedezék volt, ahol túlélhették a nehéztűzértség közvetlen találatait.